

УДК 341.29

Стамбульська конвенція: ризики для суспільства і сім'ї

О. В. Головкін,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

Начальник відділу

науково-методичного забезпечення

організації роботи в органах прокуратури

Науково-дослідного інституту

Національної академії прокуратури України,

В. П. Стадник,

заступник начальника відділу

науково-методичного забезпечення

організації роботи в органах прокуратури

Науково-дослідного інституту

Національної академії прокуратури України

© *Головкін Олександр Васильович* – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, начальник відділу науково-методичного забезпечення організації роботи в органах прокуратури Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

© *Стадник Валентина Петрівна* – заступник начальника відділу науково-методичного забезпечення організації роботи в органах прокуратури Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

© *Чубко Тетяна Петрівна* – кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення організації роботи в органах прокуратури Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

Т. П. Чубко,

кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення
організації роботи в органах прокуратури
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України

Прагнення України щодо входження в європейський правовий простір зумовило необхідність звернення уваги на процес інтеграції та її види. Розглянуто особливості національного законодавства України щодо приєднання до основних конвенцій. Визначено, що свобода від насильства – одне із основних прав людини. Питання захисту від домашнього насильства у сім'ї урегульовані Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, яка нині не ратифікована, зумовлює потребу в більш детальному дослідженні Конвенції та причин, які перешкоджають цьому.

Ключові слова: Стамбульська конвенція, гендер, гендерна рівність, інтеграція, правова інтеграція.

Головкін А. В., Стадник В. П., Чубко Т. П. Стамбульська конвенція: ризики для общества и семьи

Стремление Украины войти в европейское правовое пространство обусловило необходимость обращения внимания на процесс интеграции и ее виды. Рассмотрены особенности национального законодательства Украины о присоединении к основным конвенциям. Определено, что свобода от насилия – одно из основных прав человека. Вопросы защиты от домашнего насилия в семье урегулированы Конвенцией Совета Европы о предотвращении насилия в отношении женщин и домашнего насилия и борьбу с этими явлениями, которая сейчас не ратифицирована, что обуславливает потребность в более детальном исследовании Конвенции и причин, которые препятствуют этому.

Ключевые слова: Стамбульская конвенция, гендер, гендерное равенство, интеграция, правовая интеграция.

Golovkyn Oleksandr, Stadnik Valentyna, Chubko Tetajna. Istanbul Convention: risks to society and family

The desire of Ukraine to enter the world community, the European legal space, necessitated drawing attention to the integration process, and its types. The features of the national legislation of Ukraine on accession to the main conventions are considered. It is determined that freedom from violence is one of the basic human rights. Since the issue of protection against domestic violence in the family is settled by the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and the fight against these phenomena, which has not yet been

ratified, which necessitates a more detailed study of the Convention and the reasons that prevent it.

Keywords: *Istanbul Convention, gender, gender equality, integration, legal integration.*

Інтеграційні процеси відбуваються не механічно, а через удосконалення, зближення і приведення національного законодавства відповідно до норм і стандартів правових систем. При цьому кожна держава намагається зберегти свою ідентичність. Україна визначила для себе стратегічну мету – бути повноправним членом демократичної спільноти: ООН, Ради Європи, Європейського Союзу. А це означає, що наше законодавство і правова система в цілому мають відповідати міжнародним і європейським нормам та стандартам. Проте успішність процесів інтеграції залежить від їх сприйняття системою, суспільством. Враховуючи необхідність урегулювання питань, пов'язаних з домашнім насильством, доцільно дослідити аспекти ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Значну увагу науковці приділяють питанням дослідження загальних процесів інтеграції, їх форм, способів (М. Згуровський, Л. Луць, Ю. Шемшученко та ін.). При дослідженні питання профілактики насильства в сім'ї та жорстокого поведіння щодо дітей у сім'ї вчені в основному увагу зосереджували на дітях. Зокрема, І. Бандурка, В. Боровик, Т. Кир'язова, С. Тадіян вивчали проблему попередження жорстокого ставлення до дітей; В. Голіна, О. Іващенко, Г. Черепанова – основ соціально-правового захисту дітей від жорстокості; С. Айропетов, З. Зайцева, В. Железнов, І. Зверева та інші аналізували зарубіжний досвід попередження явища жорстокості щодо дітей. На європейському просторі такі суспільні відносини розглядаються з позиції запобігання насильству стосовно жінок, домашньому насильству, які в Україні малодосліджені.

Інтеграція – це об'єднання діяльності організованих спільнот людей у певних сферах, яке залежить від рішення цих людей, тобто від їх волі та прагнень. Таким чином, інтеграція – це передусім процес політичний. Люди можуть активно включатися в процеси інтеграції, бути пасивними учасниками цих процесів або зовсім відмовитися від них. Усі ці аспекти інтеграційних процесів чітко ілюструються країнами Європейського Союзу в ході побудови ними єдиного політичного й економічного простору. Найбільш характерними формами інтеграції для сучасного світу є політична, військово-політична й економічна. В історичному аспекті

різні форми інтеграції спостерігалися досить давно, особливо в політичній чи військово-політичній сферах¹.

Інтеграція в різних сферах логічно зумовлює правову інтеграцію. Як відомо, право – це динамічна система, яка змінюється під впливом реформ у суспільних відносинах, які опосередковуються правом. Отже, військова, політична або економічна інтеграція на регіональному або світовому рівні завжди супроводжується інтеграцією в правовій сфері. Це можна продемонструвати на прикладі інтеграційних процесів у європейському просторі.

Створення міжнародних судових установ і органів міжнародних організацій на території Європи стало можливим завдяки зближенню національних правових систем, налагодженню юридичних механізмів їх взаємодії, способів правової інтеграції. Йдеться передусім про інтеграцію в межах Ради Європи і Європейського Союзу.

Механізми вказаних інтеграційних процесів здійснюються через удосконалення, зближення і приведення національного законодавства відповідно до норм і стандартів правових систем, створення таким чином правової і організаційної основи співробітництва суверенних держав. Відповідні засоби правової інтеграції, визначення її способів здійснюються зацікавленими у цьому державами. Без їх участі правові інтеграційні процеси не відбуваються.

Ідея інтеграції європейських країн виникла в епоху протистояння двох військово-політичних блоків – НАТО і Організації Варшавського договору, які об'єднали навколо себе капіталістичні та соціалістичні країни відповідно.

Правова інтеграція, хоча і є загальносвітовим процесом, не виключає того, що продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни, кожна країна прагне зберегти власні особливості, самобутні риси, які не бажає втрачати в ході інтеграційних процесів². Таким чином, важливо враховувати, що «характер правової інтеграції визначається, з одного боку, участю держав у справах світової спільноти, а з іншого – ступенем сприйняття сторонами тих чи інших аспектів права інших держав»³.

¹ *Згуровський М.* У вирі глобалізації: виклики і можливості // Дзеркало тижня. 2001. № 45 (369). С. 3–4.

² *Шемшученко Ю.С.* Теоретические проблемы гармонизации законодательства Украины с европейским правом // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / под. общ. ред. Е.Б. Кубко, В.В. Цветкова. Київ: Юринком Интер, 2003. С. 35–43.

³ *Макогон Б.В.* Общая характеристика процессов глобализации в правовой сфере // История государства и права. 2007. № 3. С. 2–4.

Відповідність норм національного права нормам міжнародного і європейського права виступає необхідною передумовою того, що, власне, і розуміється під терміном «правова інтеграція». Важливим способом зближення законодавства України з європейським правом є приєднання до основних конвенцій, угод, що діють в європейському просторі.

При цьому особливого значення набуває стан реального гарантування і захисту прав і свобод людини, їх відповідність загальновизнаним міжнародним стандартам. Необхідно акцентувати увагу на тому, що саме невід'ємні, невідчужувані права і свободи людини, як свідчить досвід розвинених держав, лежать в основі принципу стримувань і противаг. Це той обмежувальний бар'єр, який не може бути подолано на власний розсуд ні законодавчою, ні виконавчою, ні судовою гілками влади⁴.

Свобода від насильства є одним із основних прав людини. В Європі питання у сфері протидії насильству в сім'ї урегульовано Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція). Дана міжнародна угода відкрита для підписання 11 травня 2011 року в рамках 121-го засідання Комітету міністрів Ради Європи у Стамбулі (Туреччина).

Конвенція створює всебічну правову основу захисту жінок від усіх форм насильства та спрямована на попередження та ліквідацію цього явища, а також передбачає міжнародний механізм моніторингу імплементації її положень на національному рівні. Україна стала 17-ю державою, яка долучилась до цього важливого міжнародно-правового інструмента, підписавши Стамбульську конвенцію 7 листопада 2011 року.

Декларуючи відданість демократії, а також наголошуючи, що в Україні, як правовій, соціальній державі, права людини є найвищою цінністю, держава створює правові механізми для запобігання насильству над жінками, домашньому насильству та забезпечення прав жертв. Водночас Стамбульська конвенція досі не ратифікована вищим законодавчим органом України. Як наслідок не є частиною національного законодавства.

Враховуючи зазначене, слід дослідити причини незавершеної імплементації до національного законодавства.

Як вже зазначалося, способом зближення законодавства України з європейським правом є приєднання до основних міжнародних договорів.

⁴ Козюбра М.І. Верховенство права: українські реалії та перспективи // Право України. 2010. № 3. С. 7-8.

При цьому варто акцентувати увагу, що особливістю національного законодавства України, що складається із міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є те, що норми договору не трансформуються в нові, власне національні норми України, а реалізуються самостійно, в окремих випадках – разом з внутрішньодержавним правовим актом, прийнятим у зв'язку з імплементацією міжнародного договору в правову систему держави. Таке законодавство не може змінюватися в односторонньому порядку по встановленій процедурі розгляду, прийняття і вступу в силу звичайних законів. Це обумовлено тим, що міжнародний договір є як мінімум двосторонньою угодою, його умови розробляються, підписуються і ратифікуються різними державами (нерідко із застереженнями окремої держави або декількох держав), причому ратифікація здійснюється за власною процедурою кожної держави – учасниці договору. Тож перед прийняттям рішення щодо приєднання до договору, угоди, конвенції державі, зокрема Україні, слід виявити та врахувати відмінності та особливості регулювання того чи іншого сегмента правовідносин. Оцінити їх актуальність та переваги, спрогнозувати результати, наслідки у разі урегулювання певного кола відносин. Важливе значення має формування правової свідомості громадян з орієнтацією на демократичні стандарти правових систем⁵.

На думку деяких депутатів, Стамбульська Конвенція містить окремі антихристиянські положення щодо гендерної ідеології. Конвенцією застосовуються поняття «гендер», «гендерна ідентичність», «гендерна чутливість», «сексуальна орієнтація», які виходять за межі загальноприйнятого в Україні поняття «стать» та спотворюють розуміння гендерної рівності як рівності прав жінок і чоловіків, а також сам зміст гендерної політики держави⁶.

Зазначене можна пояснити тим, що юридичні терміни, використані в Конвенції, притаманні праву ЄС, а їх використання до певного часу в Україні не було актуальним. Тобто перед ратифікацією Конвенції «має бути належно відпрацьовані юридичні поняття і терміни, усунення неточностей і двозначності, які в них нерідко зустрічаються, їхньої неповноти, підміни одним поняттям іншого тощо. Все це накладається на не

⁵ Селівон Н.Ф. Гармонизация положений национального законодательства с нормами международного права и их применение в практике Конституционного Суда Украины // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. Київ: Юринком Интер, 2003. С. 186.

⁶ Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 17.11.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6049.

менш складну проблему – узгодженості понять і термінів національного права та права Європейського Союзу»⁷.

Вказану неузгодженість можна проілюструвати наступним прикладом. Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гендерна рівність визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства»⁸. У свою чергу, Стамбульська Конвенція пропонує розуміти поняття «гендер» як «соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків»⁹. Тобто звичне для нас поняття гендерної рівності – рівності чоловіка та жінки незалежно від їх біологічної статі, яка визначається відповідно до первинних статевих ознак, підмінюється терміном «гендер». З цього визначення слідує, що людина може собі вільно обирати «гендер» та відповідну соціальну роль.

Іншим прикладом є те, що українське законодавство не містить визначення понять «гендер» та «гендерна ідентичність», хоча і використовує їх. Так, ст. 2-Закону України № 785-VIII від 12.11.2015 Кодексу Законів про працю викладена у наступній редакції: «Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання»¹⁰.

Крім того, варто звернути увагу, що ратифікації будь-якого міжнародного договору сприятиме його попередній офіційний переклад. До того ж

⁷ *Проблемы общей теории государства и права: учебник для вузов / под ред. В.С. Нерсесянца.* Москва: Норма, 2008. С. 11.

⁸ *Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 р.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

⁹ *Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція).* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492

¹⁰ *Кодекс законів про працю України № 322а-08 від 10 грудня 1971 року.* URL: <http://закон.рада.gov.ua/laws/show/322-08?>

слід враховувати, що європейське право, як і будь-яке інше, – динамічна система. Тому така поінформованість громадян, суспільства повинна мати системний, постійний характер.

Отже, необхідною передумовою успішної ратифікації можна виділити: 1) наявність офіційного перекладу, 2) опрацювання юридичних понять і термінів, 3) відповідність норм національного права нормам європейського права.

Також при приєднанні до міжнародних угод варто враховувати оцінку ступеня відповідності в цілому та його окремих норм стану реальних відносин, що мають бути врегульовані. Право лише створює, стимулює або оформляє ті умови, що вже склалися. За відсутності такої підстави жодна юридична техніка не забезпечить зближення¹¹. Навпаки, на думку авторів, через неузгодженість втілення зазначених норм несе в собі правові ризики негативних наслідків. Зокрема, щодо відповідності окремим положенням ст. 51 Конституції України в частині того, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, а не гендерного учасника і т.д.

Тож, враховуючи зазначене, варто врахувати, що певна сфера суспільних відносин, які регулюються Стамбульською конвенцією, в Україні не сформувалася, більше того, значною частиною суспільства категорично не сприймається. Так, Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій у зверненні до Президента України від 06.08.2018 року та 10.12.2018 року висловили позицію про недоцільність ратифікації Стамбульської Конвенції через нав'язування гендерної ідеології, яка не здатна захистити жінок від насильства, проте суттєво шкодить моральним засадам та сімейним цінностям українського суспільства¹². Крім того, вони висловили застереження, що Стамбульську Конвенцію можуть використати як політичний і правовий інструмент для популяризації в українських школах і університетах нових «гендерів», що виходять за межі біологічної статі, та одностатевих стосунків – однак це було б згубним шляхом для України. Це занепокоєння обумовлюється тим, що Конвенція у ст. 14 прямо передбачає обов'язки держав-підписантів щодо навчання учнів «*нестереотипним гендерним ролям*»¹³.

¹¹ Доронина Н.Г. Унификация и гармонизация права в условиях международной интеграции // Журнал российского права. 1998. № 6. С. 53–67.

¹² Звернення ВРЦіРО до Президента України про недоцільність і ризики ратифікації Стамбульської Конвенції. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/statements/553-uccro-appeal-to-president-against-istanbul-convention>

¹³ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492

Реальна реалізація міжнародного договору (Конвенції) залежить від сприйняття її суспільством. Оскільки неабияке значення має не тільки факт існування тих або інших законів, які б регулювали суспільні відносини, гарантували права людини і громадянина, а й те, наскільки ці закони реалізуються на практиці. Тобто мало проголосити право, навіть на найвищому юридичному рівні, важливо забезпечити механізми його реалізації.

Отже, ратифікація Стамбульської Конвенції Україною наразі є передчасною, оскільки: 1) відсутній офіційний переклад Конвенції; 2) існує необхідність напрацювання юридичних понять і термінів; 3) треба узгодити норми українського законодавства з нормами Конвенції, 4) **суспільство в Україні не сприймає окремі положення Конвенції**.

У разі ратифікації Конвенція стане частиною українського законодавства та введе в нього визначення поняття “гендер” та похідних від нього дефініцій. На відміну від загального уявлення про гендерну рівність (чи заборону гендерної дискримінації), як рівність виключно між чоловіком та жінкою.

Golovkyn Oleksandr, Stadnik Valentyna, Chubko Tetajna. Istanbul Convention: risks to society and family

An aspiration of Ukraine to enter the world community and the European legal space, led to the need to pay attention to the process of integration, as well as to its forms.

Compliance with the norms of the Ukrainian law to norms of International and European law is a prerequisite for what is understood by the term “legal integration”.

An important way of convergence of Ukraine’s legislation with the European law is to accede to the main conventions and International agreements in force in the European space.

At the same time, it is important to understand and preserve the Ukrainian national identity on the path to the European identity.

We can become a full member of a large European family only by building the Ukrainian national identity.

In this case, the state of real guarantee and protection of human rights and freedoms, their conformity to generally accepted international standards becomes a special value.

Freedom from violence is one of the basic human rights.

In Europe, the issue of combating domestic violence has been regulated by the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (hereinafter – the Istanbul Convention).

This international agreement is open for signature on May 11, 2011 in the framework of the 121st meeting of the Committee of Ministers of the Council of Europe in Istanbul (Turkey).

The Convention creates a complex legal framework for the protection of women from all forms of violence and aims at preventing and eradicating this phenomenon, and also provides for an international mechanism for monitoring the implementation of its provisions at the national level.

Ukraine became the 17th state that joined this important international legal instrument by signing the Istanbul Convention on November 7, 2011. However, the Istanbul Convention of Ukraine has not yet been ratified by the highest legislative body.

Taking into account the above, the authors of the study attempted to investigate the reasons for the incomplete implementation of national legislation.

In researching the issue of preventing domestic violence and ill-treatment of children in the family, scientists focused on children.

In particular, I. Bandurka, V. Borovik, T. Kiryazova, S. Tadian conducted a substantiation of the problem of the prevention of ill-treatment of children; V. Golina, O. Ivashchenko, G. Cherepanova – the allocation of the foundations of social and legal protection of children from cruelty; S. Ayropetov, Z. Zaitseva, V. Zheleznov, I. Zverev, etc., analyzed the foreign experience of preventing the phenomenon of cruelty against children.

The study concluded that the ratification of the Istanbul Convention by Ukraine is currently premature since: 1) there is no official translation of the Convention; 2) there is a need for the development of legal concepts and terms; 3) there is a need for harmonized norms of Ukrainian legislation with the norms of the Convention; 4) the Ukrainian society does not accept certain provisions of the Convention.

In case of ratification, the Convention will become part of our legislation, and will introduce into it the definition of «gender» and its derivative definitions. Unlike the general idea of gender equality (or prohibition of gender discrimination), as equality solely between man and woman.

Keywords: Istanbul Convention, gender, gender equality, integration, legal integration.